

ประวัติและบทบาทของพรการเมืองไทย

ในการศึกษาถึงระบบพรการเมืองของไทยนั้น มีหัวข้อที่จะนำมาพิจารณา 2-3 หัวข้อ คือ ประวัติความเป็นมาของพรการเมืองไทย ระบบพรการเมืองไทยและปัญหาอุปสรรคของระบบพรการเมืองไทย ซึ่งจะได้แยกศึกษาในรายละเอียดตามลำดับก่อนๆ จะศึกษาบทบาทของพรการเมืองในจังหวัดปัตตานีเป็นหัวข้อสุดท้ายของบทนี้

ประวัติความเป็นมาของพรการเมืองไทย

เมื่อมีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 แล้วนั้น พรการเมืองของไทยตามความหมายของพรการเมืองในประเทศตะวันตกก็เริ่มก่อกำเนิดขึ้นและมีบทบาทในทางการเมืองตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน แต่โดยทั่วไปแล้ว พรการเมืองจะเกิดขึ้นและมีบทบาทในทางการเมืองตามโอกาสและสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่แปรเปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย ซึ่งทำให้พรการเมืองมีบทบาทในทางการเมืองแบบ "ลุ่มๆ ดอนๆ" ไม่สม่ำเสมอ และโดยส่วนใหญ่จะมีพรการเมืองเกิดขึ้นจำนวนมากเมื่อสภาพแวดล้อมทางการเมือง เปิดกว้างมากขึ้น ซึ่งต่อไปนี้จะได้แยกศึกษาพรการเมืองไทยเป็นยุคสมัยตามลำดับ คือ

1. พรการเมืองยุคแรก เป็นพรการเมืองที่เกิดมาพร้อมๆ กับการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "กลุ่มคณะราษฎร" หรือกลุ่มผู้ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งนี้พิจารณาจากการรวมกลุ่มกันเพื่อเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองแล้ว สมาชิกหลายคนของคณะราษฎรยังเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองด้วย นอกจากนั้นคณะราษฎรก็ได้ทำการจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายเป็น "สมาคมคณะราษฎร" ในเวลาต่อมา เหตุนี้ "กลุ่มคณะราษฎร" หรือ "สมาคมคณะราษฎร" จึงถือได้ว่าเป็นพรการเมืองพรรคเดียวที่ผูกขาดการใช้อำนาจทางการเมืองในประเทศในยุคแรก¹ แต่ต่อมามีกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งนำโดย

¹ กระมล ทองธรรมชาติ, รัฐสภาในระบบการปกครองของไทย (พระนคร: โรงพิมพ์สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 18-19.

หลวงวิจิตรวาทการได้ดำเนินการขอลดทะเบียนจัดตั้งพรพการเมืองขึ้นบ้างในชื่อว่า "สมาคมคณะชาติ" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำหน้าที่เป็นฝ่ายค้ำจุนสมาคมคณะราษฎร แต่ก็ถูกทางรัฐบาลในขณะนั้นปฏิเสธไม่ให้ทำการจดทะเบียนแต่อย่างใด.

ตั้งแต่นั้นช่วงนี้สมาชิกชั้นนำของคณะราษฎรหลายต่อหลายคนจึงผลัดเปลี่ยนกันเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับสูงทั้งทางฝ่ายบริหารและนิติบัญญัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งนายกรัฐมนตรี² สืบเนื่องต่อกันมาจนถึงปี พ.ศ.2489 เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มีบทบัญญัติเปิดโอกาสให้ประชาชนโดยทั่วไปสามารถรวมตัวกันเป็นสมาคมและกลุ่มทางการเมืองได้ จึงเกิดพรพการเมืองขึ้นหลายพรรค แตกต่างไปจากช่วงปี พ.ศ.2475-2489 ก่อนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ

2. พรพการเมืองในยุคที่สอง เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ดังกล่าวแล้ว ก็มีชนชั้นนำทางการเมืองที่มาจากกลุ่มคณะราษฎรเดิมและที่เป็นอดีตสมาชิกในรัฐสภาาร่วมกันก่อตั้งพรพการเมืองขึ้นหลายพรรค ที่สำคัญได้แก่³

2.1 พรพก้าวหน้า นับเป็นพรพการเมืองพรรคแรกสุดในยุคนี้ มี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อคัดค้านอำนาจของคณะราษฎร แต่ต่อมาได้ยุบเลิกไปรวมกับพรรคประชาธิปไตย

2.2 พรรคสหชีพ มีนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เป็นหัวหน้าพรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนหลวงประดิษฐมนูธรรมหรือนายปรีดี พนมยงค์ ผู้นำคนหนึ่งของกลุ่มคณะราษฎร

2.3 พรรคแนวรัฐธรรมนูญ มีหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้าพรรค มีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกับพรรคสหชีพ คือสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์

² เป็นต้นว่า พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้ากลุ่มคณะราษฎร และ พ.ท. หลวงพิบูลสงคราม หรือจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมาชิกคนสำคัญของคณะราษฎร รวมทั้งหลวงประดิษฐมนูธรรมหรือนายปรีดี พนมยงค์ด้วย.

³ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, พรพการเมืองไทยและปัญหาพรพการเมืองไทย (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2524) และ อัครเมศวุ ทองนวล, "การพัฒนาความเป็นสถาบันของพรพการเมืองไทย", รัฐสภาสาร ปีที่ 35 ฉบับที่ 4 (เมษายน 2525), หน้า 2-37.

2.4 พรรคประชาธิปัตย์ มีนายควง อภัยวงศ์ สมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มคณะราษฎร เป็นหัวหน้าพรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อคัดค้านนายปรีดี พนมยงค์

2.5 พรรคธรรมชาตินิยม มีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นหัวหน้าพรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม

2.6 พรรคสหพรรค มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นหัวหน้าพรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมสมาชิกรัฐสภาที่สนับสนุนตนเข้าเป็นกลุ่มก้อนในช่วงของการกลับเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ยังเป็นการถ่วงดุลย์กับพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นฝ่ายค้านที่เข้มแข็งในสภานั้น

2.7 พรรคกสิกร มีพระยาสุรยุทธเสนีย์ เป็นหัวหน้าพรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อเข้าร่วมในการเลือกตั้ง

2.8 พรรคชาติสังคมนิยมประชาธิปไตย มีพลโทบัญญัติ เทพหัสดินทร์ เป็นหัวหน้าพรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม

2.9 พรรคประชาชน มีนายเสียง ไชยกาล เป็นหัวหน้าพรรค เป็นพรรคที่แยกตัวออกมาจากพรรคประชาธิปัตย์ เนื่องจากแตกแยกกันในเรื่องความคิดเห็นเกี่ยวกับการคัดเลือกสมาชิกกลางสมัครรับเลือกตั้ง นอกจากสมาชิกจากพรรคประชาธิปัตย์แล้วก็มีสมาชิกจากพรรคการเมืองอื่นมาร่วมสมทบด้วย

2.10 พรรคกสิกรรมกร มีนายวรการบัญชา เป็นหัวหน้าพรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม

2.11 กลุ่มอิสระ มีสมาชิกจำนวนมาก แต่เน้นนโยบายไม่ฝักใฝ่กับฝ่ายใด แต่ในทางปฏิบัติสนับสนุนหลวงประดิษฐมนูธรรม

ในช่วงเวลานี้จากปี พ.ศ.2489 เป็นต้นมา สภาพการณ์ทางการเมืองได้ผันผวนไปมาก กล่าวคือมีการรัฐประหารในปี พ.ศ.2490 เกิดกบฏแมนฮัตตันในปี พ.ศ.2494 จนส่งผลให้นายปรีดี พนมยงค์ ต้องเดินทางไปพำนักอยู่ในต่างประเทศระยะหนึ่ง ขณะที่กลุ่มทหารบกนำโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีอำนาจทางการเมืองมากขึ้น จนอาจเรียกได้ว่า "กลุ่มการเมืองโดยการนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม" เป็นกลุ่มการเมืองเดียวที่มีอำนาจทางการเมืองในช่วงเวลานั้น แต่อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ.2498 รัฐบาลโดยการนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ออกประกาศใช้พระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) พรรคการเมืองฉบับแรก ซึ่งมีผลให้เกิดพรรคการเมืองทั้งเก่าและใหม่หลายพรรคในเวลาต่อมา

3. พรรคการเมืองในยุคที่สาม อยู่ในช่วงระหว่างการประชุมสภาใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ.2498 ถึงปี พ.ศ.2511 ก่อนการประชุมสภาใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ.2511 ในช่วงนี้มีการเลือกตั้งทั่วไป 2 ครั้ง ในปี พ.ศ.2500 และมีการรัฐประหารโดยกลุ่มทหาร 2 ครั้งเช่นกันในปี พ.ศ.2500 และ พ.ศ.2501 ซึ่งทำให้พรรคการเมืองต่างๆ หมดบทบาททางการเมืองไปนานถึงเกือบ 11 ปี พรรคการเมืองต่างๆ ที่ก่อตั้งขึ้นในยุคที่สามนี้ก็ได้แก่ ⁴

3.1 พรรคเสรีนิยมคศิลา มีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นหัวหน้าพรรค พล ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ เป็นเลขาธิการพรรค

3.2 พรรคประชาธิปไตย มีนายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรค นายใหญ่ ศวิตชาติ เป็นเลขาธิการพรรค

3.3 พรรคเสรีประชาธิปไตย มีนายเมธ รัตนประสิทธิ์ เป็นหัวหน้าพรรค นายบุญคุ้ม จันทศรีสุริยวงศ์ เป็นเลขาธิการพรรค

3.4 พรรคกรรมกร มีนายประกอบ โตลักษณ์ส่า เป็นหัวหน้าพรรค นางไฉล ชูณหจันทร์ เป็นเลขาธิการพรรค

3.5 พรรคเศรษฐกิจ มีนายเทพ โชติบุษิต เป็นหัวหน้าพรรค นายแคล้ว นรปติ เป็นเลขาธิการพรรค

3.6 พรรคชาวนา มีนายเสรี อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นหัวหน้าพรรค นายกำจัด อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นเลขาธิการพรรค

3.7 พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย มีนายสุเทพ สังข์กุล เป็นหัวหน้าพรรค นายประคอง มีนประพาฬ เป็นเลขาธิการพรรค

3.8 พรรคสงเคราะห์อาชีพและการกุศล มี ม.ร.ว. อภิเทพ นวรัตน์ เป็นหัวหน้าพรรค น.ส. วัฒนา สีเงิน เป็นเลขาธิการพรรค

3.9 พรรคธรรมาธิปไตย มี ร.ต.อ. เปี่ยม บุญยะโชติ เป็นหัวหน้าพรรค นายล้วน เวทชวลิกานนท์ เป็นเลขาธิการพรรค พรรคนี้มีวัตถุประสงค์สนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม

⁴ โปรดดูรายละเอียดใน กนก วงษ์ตระหง่าน, คู่มือการเมืองไทย : 2475-2525 : ข้อมูลพื้นฐานทางการเมืองไทย (กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด (แผนกการพิมพ์), 2526).

- 3.10 พรรคชาตินิยม มีนายเกรต พูนวิวัฒน์ เป็นหัวหน้าพรรค นายไพศาล
ชาติบุตร เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.11 พรรคสหประชา มีนายต๋น ณ นครพนม เป็นหัวหน้าพรรค นายสุวิชัย
กองทรัพย์ เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.12 พรรคสังคมนิยม มีนายวิศิษฐ์ ศรีภักทรา เป็นหัวหน้าพรรค นายสุพจน์
โยนอ่อนศรี เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.13 พรรคขบวนการไฮค์ปาร์ค มีนายทวีศักดิ์ ตรีพลี เป็นหัวหน้าพรรค
นายชวน รัตนวราหะ เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.14 พรรคชาติประชาธิปไตย มี พ.ท. ม.ร.ว. น้าเพชร เกษมสันต์ เป็น
หัวหน้าพรรค นายอรุณ นกเทศ เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.15 พรรคหนุ่มไทย มีนายไชยวุฒิ อัครถาวร เป็นหัวหน้าพรรค นายเกษม
บัวปลั่ง เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.16 พรรคสหพันธ์เกษตรกร มีพระยาราชาอัคนีย์ เป็นหัวหน้าพรรค นายจำลอง
วีรทอง เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.17 พรรคราษฎร มีนายชวลิต วุฒิจิตร เป็นหัวหน้าพรรค นายประมวล
จันทร์พิมพ์ เป็นเลขาธิการ
- 3.18 พรรคคนดี มีนายใหญ่ ลิ้มสิงห์ เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.19 พรรคอิสระ มีนายเกตุ วงศ์คำไสย เป็นหัวหน้าพรรค นายเรืองยศ
ทองโรจน์ เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.20 พรรคประชาชน นายสมพาศย์ อุทัยวกร เป็นหัวหน้าพรรค นายยัง
คงสมจิตร เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.21 พรรคศรีอารีย์เมตตโดย มีนายเยื่อน อัมพนันท์ เป็นหัวหน้าพรรค
นายโกสิต พันธโกศล เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.22 พรรคไทยมุสลิมหรือพรรคไทยอิสลาม มีนายชัยยี่ ประโยชน์ คำสุวรรณ
เป็นหัวหน้าพรรค นายวิชรินทร์ ชนะโชติ เป็นเลขาธิการพรรค
- 3.23 พรรคสนธิ มีนายสุกิจ นิรมานเหมินทร์ เป็นหัวหน้าพรรค นายสงวน
จันทร์สาขา เป็นเลขาธิการพรรค พรรคนี้มีวัตถุประสงค์ในการสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
ในทางการเมือง

3.24 พรรคขบวนการสหพันธ์รัฐสภากลนิยม มีนายจากรบุตร เรืองสุวรรณ เป็นหัวหน้าพรรค นายบุญ ศรียานัย เป็นเลขาธิการพรรค

3.25 พรรคอีสาน มีนายสุวรรณ คุณพงษ์ เป็นหัวหน้าพรรค นายวิเชียร โคตะกลัด เป็นเลขาธิการพรรค

3.26 พรรคชาติสังคม มีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้าพรรค พลโทประภาส จารุเสถียร เป็นเลขาธิการพรรค พรรคนี้เกิดจากการรวบรวมเอาสมาชิกพรรคสหภูมิเข้าไว้เมื่อจอมพลสฤษดิ์เข้าสู่เวทีการเมืองเต็มตัวแล้ว พรรคสหภูมิจึงสลายตัวไป

3.27 พรรคปิตุภูมิ มีนายยังโชติ จึงแย้มกลิ่น เป็นหัวหน้าพรรค นายเฉลิม ดุงคะฉนั เป็นเลขาธิการพรรค

3.28 พรรคประชาธิปไตย มีพลตรีเฉลิม พงษ์สวัสดิ์ เป็นหัวหน้าพรรค นายจรัส กมลเพชร เป็นเลขาธิการ

3.29 พรรคสหพันธ์ประชาธิปไตย มี ดร.โชติ คุ่มพันธ์ เป็นหัวหน้าพรรค นายโสภาส สาครวาสี เป็นเลขาธิการพรรค

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหารในปี พ.ศ.2501 พรรคการเมืองต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ว่าจะก่อตั้งขึ้นในช่วงเวลาใด ต่างก็สิ้นสุดบทบาททางการเมืองลงอย่างสิ้นเชิง จนกระทั่งรัฐบาลโดยการนำของจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ออกประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ.2511 ซึ่งถือเป็น พ.ร.บ.พรรคการเมืองฉบับที่สองพรรคการเมืองจัดก่อตั้งขึ้นและมีบทบาททางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง

4. พรรคการเมืองยุคที่สี่ อยู่ในช่วงปี พ.ศ.2511 ซึ่งเป็นปีประกาศใช้ พ.ร.บ.พรรคการเมืองถึงปี พ.ศ.2517 ก่อนการประกาศใช้ พ.ร.บ.พรรคการเมืองฉบับที่สาม พรรคการเมืองในยุคนี้มีบทบาททางการเมืองช่วงสั้นๆ ในช่วงปี พ.ศ.2511-2514 ก่อนจะถูกยุบเลิกเมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ทำการรัฐประหารในปี พ.ศ.2514 พรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นในยุคนี้ ได้แก่ ⁵

4.1 พรรคสหประชาธิปไตย มีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นหัวหน้าพรรค พล.อ.ทวี จุลทรัพย์ เป็นเลขาธิการพรรค

⁵ เรื่องเดียวกัน.

- 4.2 พรรคประชาธิปัตย์ มี ม.ร.ว. เสถียร ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรค นายใหญ่ ศวิตชาติ เป็นเลขาธิการพรรค ต่อมาเปลี่ยนเลขาธิการพรรคใหม่เป็นนายธรรมณู เทียนเงิน
- 4.3 พรรคแนวประชาธิปไตย มี ดร.ไพฑูรย์ เครือแก้ว เป็นหัวหน้าพรรค และ เลขาธิการพรรค
- 4.4 พรรคประชาชน มีนายเลียง ไชยกาล เป็นหัวหน้าพรรค นายเขมชาติ บุญรัตพันธ์ เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.5 พรรคเสรีประชาธิปไตย มีนายจารุบุตร เรืองสุวรรณ เป็นหัวหน้าพรรค พ.อ.สมคิด ศรีสังคม เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.6 พรรคแนวร่วมเศรษฐกิจ มีนายเทพ โชตินุชิต เป็นหัวหน้าพรรค นายพรชัย แสงซัจจ์ เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.7 พรรคสัมมาชีพช่วยชาวนา มีพระช่วง เกษตรศิลปากร เป็นหัวหน้าพรรค นายล้วน เวชาลักานนท์ เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.8 พรรคแรงงาน มีนายเชื้อ กาศแก้ว เป็นหัวหน้าพรรค นายวีระ ถนอมเลี้ยง เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.9 พรรคประชาพัฒนา มี ร.อ. ม.ร.ว. วีระพงษ์ ทองแถม เป็นหัวหน้าพรรค นายสำราญ จุลเชาว์ เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.10 พรรคชาวนาชาวนไร่ มีนายไพฑูรย์ อาริชน เป็นหัวหน้าพรรค
- 4.11 พรรคอิสระธรรม มีหลวงชัยสุภา เป็นหัวหน้าพรรค นายทองดี อิศราชีวิน เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.12 พรรคสยามใหม่ มีพลตรีกระแส เสนาพลสิทธิ์ เป็นหัวหน้าพรรค นายวิชัย วัลจายะ เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.13 พรรคชาติประชาธิปไตย มี ม.ร.ว. น้ำเพชร เกษมสันต์ เป็นหัวหน้าพรรค พ.ต.ชลอ มีชูอรรถ เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.14 พรรคอิสระ มีนายโกศล ไกรฤกษ์ เป็นหัวหน้าพรรค นายบุญธรรม ชุมดวง เป็นเลขาธิการพรรค
- 4.15 พรรคชาตินิยม มีนายวิมพ์ วิมลมาตย์ เป็นหัวหน้าพรรค และเลขาธิการ พรรค

4.16 พรรคท้องถิ่นก้าวหน้า มีนายชานาญ ยูบอร์น เป็นหัวหน้าพรรค นางแรม พรมนิมบล บุญยประสพ เป็นเลขาธิการพรรค

4.17 พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย มี พ.อ.สมคิด ศรีสังคม เป็นหัวหน้าพรรค นายบุญเย็น วอทอง เป็นเลขาธิการพรรค

การรวมกลุ่มกันก่อตั้งพรรคการเมืองในช่วงนี้ ก็มีลักษณะไม่แตกต่างจากการรวมกลุ่มก่อตั้งพรรคการเมืองในช่วงก่อนหน้านั้น กล่าวคือ ส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มกันสนับสนุนผู้นำคนใดคนหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำทางฝ่ายทหาร เช่น พรรคสหประชาไทยสนับสนุนจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นต้น และเป็นพรรคที่คอยคัดค้านอำนาจของผู้นำทหาร เช่น พรรคประชาธิปไตย เป็นต้น นอกจากนี้บางพรรคยังมีพฤติกรรมในการต่อรองเรียกร้องผลประโยชน์กับฝ่ายรัฐบาลในการดำเนินงานในรัฐสภา ด้วยเหตุนี้ เมื่อผ่านการเลือกตั้งทั่วไปเพียงครั้งเดียวในปี พ.ศ.2512 ซึ่งพรรคสหประชาชนได้รับเลือกตั้งมากที่สุด และตั้งเอา ส.ส. อีสระและตั้งเอาพรรคการเมืองบางพรรคมาร่วมจึงสามารถจัดตั้งรัฐบาลขึ้นบริหารประเทศ ขณะที่พรรคประชาธิปไตยเป็นพรรคที่ได้รับเลือกตั้งมากเป็นอันดับสอง จึงอยู่ในฐานะพรรคฝ่ายค้านสำคัญ

5. พรรคการเมืองยุคที่ห้า อยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2517 ถึงก่อนการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2522 พรรคการเมืองยุคนี้มีเป็นยุคที่เฟื่องฟูมาก กล่าวคือ มีพรรคการเมืองเกิดขึ้นถึงกว่า 40 พรรค ทั้งนี้เพราะเมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ทำการปฏิวัติล้มรัฐบาลของตนเองในปลายปี พ.ศ.2514 แล้วต่อมาอีก 2 ปีก็เกิดการเดินขบวนประท้วงรัฐบาลครั้งใหญ่ในราวปลายปี พ.ศ.2516 จนเกิดเหตุการณ์ "วันมหาวิปโยค 14-16 ตุลาคม" และผู้นำรัฐบาลทหารคนสำคัญทั้ง 2 คนดังกล่าวต้องเดินทางหลบหนีออกนอกประเทศ และเมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ ต่อมาก็มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มีลักษณะเปิดกว้างทางการเมืองอย่างสูง รวมทั้งประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมืองฉบับปี พ.ศ.2517 ด้วยสภาพแวดล้อมทางการเมืองจึงเปิดกว้างและมีบรรยากาศที่ดี ทำให้มีพรรคการเมืองเกิดขึ้นจำนวนมากตามมาด้วย ซึ่งอาจแยกการก่อตั้งพรรคการเมืองออกเป็น 3 ช่วงเวลาตามลำดับดังนี้

5.1 พรรคการเมืองในช่วงแรกระหว่างปี พ.ศ.2518 ถึงต้นปี 2519 ได้แก่ พรรคประชาธิปไตย พรรคธรรมสังคมนิยม พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคมนิยม พรรคเกษตรสังคมนิยม พรรคสังคมนิยม พรรคพลังใหม่ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย พรรคแนวร่วมสังคมนิยม พรรคสันติชน พรรคประชาธิปไตย พรรคไท พรรคฟื้นฟูชาติไทย พรรคพัฒนาจังหวัด พรรคพลังประชาชน พรรคประชาธรรม พรรคอภิปไตย พรรคเศรษฐกร พรรคเสรีชน พรรคเกษตรกร พรรคแผ่นดินไทย

พรรคแรงงาน พรรคธรรมกร พรรคกสิกรรมกร พรรคชาตินิยม พรรคขบวนการประชาชน พรรคไทยสันติภาพ พรรคไทยรวมไทย พรรคธรรมาธิปไตย พรรคแนวสันติ พรรคประชาสันติ พรรคประชาก้าวหน้า พรรคพิทักษ์ไทย พรรคพลังราษฎร พรรคมหาชน พรรครัฐบุรุษ พรรคราษฎร พรรคศรีอาริยะ พรรคแหลมทอง พรรคสังคมก้าวหน้า พรรคสงเคราะห์อาชีพและการกุศล พรรคสังคมพัฒนา พรรคสังคมเสรีประชาธิปไตย พรรคสยาม พรรคสังคมประชาธิปไตย และพรรคพลังสยาม เป็นต้น

พรรคที่ก่อตั้งขึ้นในช่วงนี้มีอยู่ราวๆ 50 พรรค ประกอบด้วยพรรคเก่าและพรรคที่ดั่งขึ้นใหม่ พรรคเก่าที่ อาทิเช่น พรรคประชาธิปไตย มี ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรค เป็นต้น ส่วนพรรคที่ดั่งขึ้นใหม่โดยนักการเมืองเก่าที่มีบทบาทมานานก็ได้แก่ พรรคกิจสังคม มี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรค พรรคเกษตรสังคมซึ่งรวบรวมเอาอดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากพรรคเสรีนิยมคสิลา พรรคประชาธิปไตย และพรรคสหประชาไทยไว้หลายคน เป็นต้น ส่วนพรรคอื่นๆ นอกจากนั้นซึ่งเป็นพรรคที่ดั่งขึ้นใหม่ ก็เกิดจากการรวมกลุ่มกันของบุคคลหลายกลุ่ม คือพรรคชาติไทย มาจากกลุ่มอดีตนายทหารและอดีตสมาชิกคณะรัฐประหาร พ.ศ. 2490 พรรคพลังใหม่ เป็นกลุ่มของนักการเมืองหน้าใหม่เกือบทั้งหมด พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย เป็นพรรคของคนรุ่นใหม่ที่มีแนวทางสังคมนิยมพรรคหนึ่งในจำนวนอีกหลายพรรค เป็นต้น

พรรคเหล่านี้เกือบทั้งหมดได้ส่งสมาชิกเข้ารับการเลือกตั้งในการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 26 มกราคม 2518 แต่มีพรรคที่ได้รับเลือกตั้งเพียง 22 พรรค โดยพรรคประชาธิปไตยได้รับเลือกตั้งมากที่สุด 72 ที่นั่ง พรรคธรรมสังคม 45 ที่นั่ง พรรคชาติไทย 28 ที่นั่ง และพรรคกิจสังคม 18 ที่นั่งตามลำดับ จากจำนวนที่นั่งทั้งหมด 269 ที่นั่ง⁶ เมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลนั้น พรรคกิจสังคมสามารถรวบรวมสมาชิกจากพรรคต่างๆ ได้เกินกว่ากึ่งหนึ่งจึงได้จัดตั้งรัฐบาล โดยมี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

⁶ บุญธรรม เลิศสุวิเกษม, "ความแตกแยกภายในพรรคการเมืองไทย : ศึกษาเปรียบเทียบพรรคประชาธิปไตย พรรคกิจสังคม และพรรคชาติไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 86-87.

5.2 พรรคการเมืองช่วงที่ 2 ระหว่างต้นปี พ.ศ.2519 ถึงปลายปี พ.ศ.2519 ส่วนใหญ่จะเป็นพรรคเก่าที่ตั้งขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2517-2518 แต่มีการยุบเลิกไปหลายพรรค และมีพรรคส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้งในการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 4 เมษายน 2519 น้อยลงกว่าครั้งก่อน และมีพรรคที่ได้รับเลือกตั้งเพียง 18 พรรค และจากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสิ้น 279 คน มีพรรคที่มี ส.ส. จำนวนค่อนข้างมากเกิดขึ้น 3-4 พรรค คือ พรรคประชาธิปัตย์ ได้รับเลือกตั้งมากที่สุด 114 ที่นั่ง พรรคชาติไทย 56 ที่นั่ง พรรคกิจสังคม 45 ที่นั่ง และพรรคธรรม-สังคม 28 ที่นั่ง นอกนั้นจะเป็นพรรคที่ได้ที่นั่งต่ำกว่าสิบที่นั่ง เหตุนี้พรรคประชาธิปัตย์จึงเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล โดยมี ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแต่ก็ถูกคณะทหารทำการรัฐประหารอีกครั้งเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519

5.3 พรรคการเมืองในช่วงที่สาม ก่อนจะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมืองในปี พ.ศ.2524 พรรคการเมืองในช่วงนี้จึงมีลักษณะเป็น "กลุ่มทางการเมือง" มากกว่าจะเป็นพรรคการเมือง เพราะไม่มีกฎหมายรองรับ พรรคหรือกลุ่มการเมืองในช่วงนี้ มีจำนวนน้อยลงกว่าในช่วงก่อน เพราะบรรยากาศทางการเมืองยังไม่ดีนัก กล่าวคือ ทหารยังคงกุมอำนาจทางการเมืองอยู่ โดย พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ รองหัวหน้าคณะรัฐประหาร ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้น และพรรคหรือกลุ่มการเมืองส่วนใหญ่ก็เป็นกลุ่มทางการเมืองเดิมที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนๆ แต่ก็มีพรรคการเมืองใหม่ที่แยกตัวออกจากพรรคการเมืองเก่าด้วยเช่นกัน

พรรคหรือกลุ่มการเมืองในช่วงนี้ได้แก่ กลุ่มกิจประชาธิปไตย (พล.อ.อ.ทวี จุลละทรัพย์ เป็นหัวหน้า), กลุ่มกิจสังคม (ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นหัวหน้า), กลุ่มพลังใหม่ (นายแพทย์กระแชะ ชนะวงศ์ เป็นหัวหน้า), กลุ่มเกษตรสังคม (นายสวัสดิ์ คำประกอบ เป็นหัวหน้า), กลุ่มชาติไทย (พล.ต.ประมาณ อติเรกสาร เป็นหัวหน้า), กลุ่มประชาธิปัตย์ (พ.อ.ถนัด คอมันตร์ เป็นหัวหน้า), กลุ่มรวมไทย (พล.ต.ต.สง่า กิตติขจร เป็นหัวหน้าพรรค), กลุ่มรัฐบุรุษ (นายประพันธ์ศักดิ์ กมลเพชร เป็นหัวหน้า), กลุ่มธรรมสังคม (นายทวีช กลิ่นประทุม เป็นหัวหน้า), กลุ่มสังคมประชาธิปไตย (พ.อ.สมคิด ศรีสังคม เป็นหัวหน้า), กลุ่มเสรีธรรม (นายบุญยิ่ง นันทาภิวัฒน์ เป็นหัวหน้า), กลุ่มสังคมชาตินิยม (นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ เป็นหัวหน้า), กลุ่มชาติประชาชน (ร.ต.อ.บุญยงค์ วัฒนพงศ์ เป็นหัวหน้า), กลุ่มปฎิวัติ (นายอุทัย พิมพ์ใจชน เป็นหัวหน้า), กลุ่มประชาราษฎร์ (นายไชยศิริ

เรื่องกาญจนเศรษฐ์ เป็นหัวหน้า), กลุ่มสันติธรรม (นายอนันต์ บูรณวิทย์ เป็นหัวหน้า), และกลุ่มประชากรไทย (นายสมักร สุนทรเวช เป็นหัวหน้า)

พรรคเหล่านี้ ส่วนใหญ่ได้ส่งผู้สมัครเข้าเลือกตั้งในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2522 จากจำนวนที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด 301 ที่นั่งนั้น ปรากฏว่ามีพรรคที่ได้รับเลือกตั้ง 14 พรรค และผู้สมัครอิสระได้รับเลือกตั้ง 63 คน ทั้งนี้พรรคกิจสังคมได้รับเลือกตั้งมากที่สุด 82 ที่นั่ง รองลงมาได้พรรคชาติไทย 38 ที่นั่ง พรรคประชาธิปไตย 33 ที่นั่ง และพรรคประชากรไทย 32 ที่นั่งตามลำดับ

ในการจัดตั้งรัฐบาลนั้น พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ยังคงได้รับเสียงสนับสนุนจากวุฒิสมาชิก ส.ส.อิสระ และพรรคการเมืองบางพรรคให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อไป จนถึงราวเดือนมีนาคม 2523 เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำมัน จึงได้ประกาศลาออก สภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่ได้ลงมติเสนอให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบต่อมา โดยมีกลุ่มพรรคการเมืองเข้าร่วมรัฐบาล 4 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มชาติไทย กลุ่มกิจสังคม กลุ่มประชาธิปไตย และกลุ่ม ส.ส.อิสระในชื่อกลุ่มสยามประชาธิปไตย

6. พรรคการเมืองยุคที่หก เมื่อมีการประกาศใช้ พ.ร.บ.พรรคการเมืองปี พ.ศ. 2524 แล้ว พรรคการเมืองที่มีลักษณะเป็นกลุ่มการเมืองในช่วงก่อน จึงได้ขอลดทะเบียนก่อตั้งเป็นพรรคการเมืองขึ้น พรรคการเมืองในยุคนี้มีจำนวนน้อยลงกว่ายุคก่อนเพราะกฎหมายมีบทบัญญัติให้การจัดตั้งไว้ค่อนข้างยาก เช่น ต้องมีสมาชิกทั่วประเทศที่กระจายอยู่ในภาคต่างๆ ถึง 5,000 คน จึงจะจัดตั้งได้ เป็นต้น⁷ อย่างไรก็ตาม พรรคการเมืองยุคนี้กลับเป็นยุคที่มีบทบาทสูงในทางการเมืองมากกว่ายุคก่อนๆ พรรคได้เข้ามีส่วนร่วมในการเลือกตั้งทั่วไปถึง 3 ครั้ง และสามารถรวมตัวกันจัดตั้งรัฐบาลได้เองโดยไม่ต้องเอาคนจากภายนอก หรือผู้นำทางทหารมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ในช่วงเวลาหนึ่ง

พรรคการเมืองต่างๆ ที่ขอจดทะเบียนก่อตั้งพรรคขึ้นในช่วงก่อนการเลือกตั้ง พ.ศ. 2526 ก็ได้แก่

⁷ โปรดดูรายละเอียดใน "พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พุทธศักราช 2524" ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 98 ตอนที่ 111 (ฉบับพิเศษ), 8 กรกฎาคม 2524.

1. พรรคประชาธิปัตย์ มีนายพิชัย รัตตกุล เป็นหัวหน้าพรรค นายเล็ก นานา เป็นเลขาธิการพรรค
2. พรรคชาติไทย มี พล.ต.ประมาณ อติเรกสาร เป็นหัวหน้าพรรค นายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นเลขาธิการพรรค
3. พรรคกิจสังคม มี พล.อ.อ.สิทธิ เสวตศิลา รักษาการหัวหน้าพรรคแทน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
4. พรรคประชากรไทย มี นายสมศรี สุนทรเวช เป็นหัวหน้าพรรค นายสมรวัค ศิริจันทร์ เป็นเลขาธิการพรรค
5. พรรคปวงชนชาวไทย มี ร.อ.สมหวัง สิวาสาส เป็นหัวหน้าพรรค น.พ.ไพศาล สุรพันธ์โพธาราม เป็นเลขาธิการพรรค
6. พรรคพลังใหม่ มี ร.ต.สมหวัง ศรีชัย เป็นหัวหน้าพรรค นายสุเทพ วงศ์กำแหง เป็นเลขาธิการพรรค
7. พรรคสังคมประชาธิปไตย มี พ.อ.สมคิด ศรีสังคม เป็นหัวหน้าพรรค นายแคล้ว นรปดี เป็นเลขาธิการพรรค
8. พรรคประชาเสรี มี ดร.วัฒนา เขียววิมล เป็นหัวหน้าพรรค น.พ.สมศักดิ์ เศรษฐกร เป็นเลขาธิการพรรค
9. พรรคประชาราษฎร์ มีนายไชยศิริ เรืองกาญจนเศรษฐ์ เป็นหัวหน้าพรรค นายสุรัตน์ โอสถาอนุเคราะห์ เป็นเลขาธิการพรรค
10. พรรคแรงงานประชาธิปไตย นายประเสริฐ ททรัพย์สุนทร เป็นหัวหน้าพรรค นายยงยุทธ วัฒนวิกร เป็นเลขาธิการพรรค
11. พรรคเสรีนิยม มี ม.ร.ว.เสริมพรหม กมลาสน์ เป็นหัวหน้าพรรค นายมารุต ชาตณรงค์ เป็นเลขาธิการพรรค
12. พรรคสหชาติ มี ดร.พัฒนา พยัคณิธิ เป็นหัวหน้าพรรค นายนิพนธ์ ช่อชัยทิพย์ เป็นเลขาธิการพรรค
13. พรรคชาติประชาธิปไตย มี พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นหัวหน้าพรรค ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ เป็นเลขาธิการพรรค
14. พรรคสยามประชาธิปไตย มี พ.อ.พล เริงประเสริฐวิทย์ เป็นหัวหน้าพรรค ดร.มัน พัดโนทัย เป็นเลขาธิการพรรค

15. พรรคประชาชนไทย มีนายทวี ไกรคุปต์ เป็นหัวหน้าพรรค นายสันติ ชัยวิรัตนะ เป็นเลขาธิการพรรค

16. พรรคก้าวหน้า มีนายอุทัย พิมพ์ใจชน เป็นหัวหน้าพรรค นายบุญเกิด หิรัญคำ เป็นเลขาธิการพรรค

ในการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 18 เมษายน 2526 มีพรรคการเมืองส่งสมาชิกเข้าสมัครรับเลือกตั้ง 14 พรรค และผู้สมัครอิสระ 417 คน จากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสิ้น 324 คนนั้น ปรากฏว่าพรรคกิจสังคมได้รับเลือกตั้งมากที่สุด 92 ที่นั่ง รองลงมาได้แก่ พรรคชาติไทย 73 คน พรรคประชาธิปัตย์ 56 คน พรรคประชากรไทย 36 คน พรรคสยามประชาธิปไตย 18 คน และพรรคชาติประชาธิปไตย จำนวน 15 คน ตามลำดับ แต่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ยังคงได้รับความไว้วางใจให้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยมีพรรคการเมืองเข้าร่วมในคณะรัฐบาล 4 พรรค คือ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคประชากรไทย พรรคกิจสังคม และพรรคชาติประชาธิปไตย

ต่อมามีพรรคการเมืองขอจดทะเบียนก่อตั้งพรรคเพิ่มขึ้นอีกหลายพรรค คือ พรรคสหประชาธิปไตย (มีนายบุญเพ็ง ทองสวัสดิ์ เป็นหัวหน้าพรรค) แยกตัวมาจากพรรคกิจสังคมและชาติไทย พรรคกิจประชาคม (มีนายบุญชู วิจารณ์เสถียร เป็นหัวหน้าพรรค) แยกตัวมาจากพรรคกิจสังคม พรรครวมไทย (มีนายณรงค์ วงศ์วรรณ เป็นหัวหน้าพรรค) แยกตัวมาจากพรรคกิจสังคม พรรคราษฎร (มีพลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์ เป็นหัวหน้าพรรค) พรรคมวลชน (มี ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง เป็นหัวหน้าพรรค) แยกตัวออกมาจากพรรคประชาธิปัตย์ และพรรคเสรีนิยม (มีนายปรีดา พัฒนถาบุตร เป็นหัวหน้าพรรค)

ในการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 27 กรกฎาคม 2529 มีพรรคการเมืองส่งสมาชิกเข้ารับการเลือกตั้ง 16 พรรค จากจำนวน ส.ส. ทั้งสิ้น 347 คน มีพรรคที่ได้รับเลือกตั้ง 15 พรรค โดยพรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกตั้งมากที่สุด 100 ที่นั่ง พรรคชาติไทย 63 ที่นั่ง พรรคกิจสังคม 51 ที่นั่ง พรรคสหประชาธิปไตย 38 ที่นั่ง และพรรคประชากรไทย 24 ที่นั่งตามลำดับ อย่างไรก็ตาม พรรคการเมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็ยังคงสนับสนุนให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อไปอีกวาระหนึ่ง โดยมีพรรคประชาธิปัตย์ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม และพรรคราษฎรเข้าร่วมรัฐบาล

ก่อนการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 มีพรรคการเมืองเกิดขึ้นใหม่ จากการแยกตัวออกจากพรรคเดิม การรวมตัวกันระหว่างพรรคเล็ก และพรรคที่จัดตั้งขึ้นใหม่อีกหลายพรรค คือ

1. พรรคประชาชน แยกตัวออกมาจากพรรคประชาธิปัตย์ มีนายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ เป็นหัวหน้าพรรค นายวีระ มุสิกพงศ์ เป็นเลขาธิการพรรค
2. พรรคพลังธรรม มาจากการกลุ่มของ "กลุ่มรวมพลัง" ที่สนับสนุน พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ.2528 พรรคนี้ มี พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เป็นหัวหน้าพรรค น.พ.อุทม์ศิลป์ ศรีแสงนาม เป็นเลขาธิการพรรค
3. พรรคสังคมประชาธิปไตย มีนายชัชวาลย์ ชมพูแดง เป็นหัวหน้าพรรค
4. พรรคเกษตรอุตสาหกรรม มีนายอนันต์ บูรมวนิช นายอุทม์ศักดิ์ บัวหลวงงาม เป็นสมาชิกคนสำคัญของพรรค

ในการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 ปรากฏว่าจากจำนวน ส.ส. ทั้งหมด 357 คน พรรคที่ได้รับเลือกตั้งจำนวนมากยังคงเป็น 3 พรรคสำคัญ คือ พรรคกิจสังคม พรรคชาติไทย และพรรคประชาธิปัตย์ ดังนั้นในการจัดตั้งรัฐบาลพรรคเหล่านี้จึงร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลโดยมี พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ หัวหน้าพรรคชาติไทยคนใหม่ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี คณะรัฐบาลโดยการนำของ พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ บริหารประเทศมาเป็นระยะเวลา 2 ปีกว่า ซึ่งในระหว่างนี้มีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรี และเปลี่ยนแปลงพรรคการเมืองที่เข้าร่วมรัฐบาลบ้าง เป็นครั้งคราวก็ถูกคณะบริหารทำการรัฐประหารโค่นล้มอำนาจอีกครั้ง เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 พรรคการเมืองยุคที่ 6 จึงหมดบทบาททางการเมืองลงไปอีกวาระหนึ่ง

ตามการพิจารณาประวัติความเป็นมาของพรรคการเมืองเป็นลำดับมาข้างต้น จะเห็นว่าพรรคการเมืองไทยมีบทบาททางการเมืองไม่ต่อเนื่องนัก และมีบทบาทเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป และเพื่อจะให้เกิดความเข้าใจในภาพรวมของพรรคการเมืองไทยมากยิ่งขึ้น ต่อไปนี้จะได้ทำการศึกษาระบบพรรคการเมืองไทยในรายละเอียด

ระบบพรรคการเมืองไทย

ระบบพรรคการเมือง (political party system) คือ สภาพโดยทั่วไปที่เป็นอยู่ และเกี่ยวข้องกับลักษณะต่างๆ ของพรรคการเมือง ดังนั้นระบบพรรคการเมืองไทยจึงหมายถึง บทบาทในทางการเมืองของพรรคการเมืองไทย การจัดองค์กร ตลอดจนผู้นำของพรรคการเมืองไทย และการก่อกำเนิดและการยุบเลิกพรรคการเมือง ซึ่งลักษณะต่างๆ เหล่านี้จะแสดงถึง คุณลักษณะของพรรคการเมือง ความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของพรรคการเมือง และสะท้อนถึงระบบการเมืองทั้งระบบด้วย

เหตุนี้ ระบบพรรคการเมืองจึงเกี่ยวข้องกับผลผลิตทางประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อมทางการเมืองในแต่ละยุคสมัย ตลอดจนวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในชาติ พฤติกรรมการเลือกตั้ง และความรู้สึกนึกคิดในทางการเมืองของปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำทางการเมือง ผู้นำพรรคการเมือง ตลอดจนผู้นำในสังคมและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ในสังคม

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพรรคการเมืองไทยนั้น จะเห็นได้ว่าพรรคการเมืองไทยมีลักษณะโดยทั่วไปเป็นระบบหลายพรรค (multi-parties system) กล่าวคือ ตลอดเวลานับตั้งแต่มีพระราชบัญญัติพรรคการเมืองฉบับแรกประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 2498 จนถึงปัจจุบัน จะมีพรรคการเมืองก่อตั้งขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี พ.ศ. 2517-2519 นับว่าเป็นช่วงที่พรรคการเมืองก่อตั้งขึ้นมากที่สุด และแม้แต่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2524-2534 ซึ่ง พ.ร.บ. พรรคการเมืองกำหนดวิธีการก่อตั้งพรรคไว้ค่อนข้างยาก แต่ก็มีพรรคการเมืองก่อตั้งขึ้นไม่น้อยกว่า 16 พรรคในการเลือกตั้งทั่วไปแต่ละครั้ง

นอกจากนี้ในระบบพรรคการเมืองหลายพรรคของไทยนั้น ยังพบว่า การก่อเกิดการค้าเนียบบทบาทของพรรคและการยุบเลิกพรรค โดยตัวแปรจากตัวพรรคการเมืองเองแล้วยังเกี่ยวข้องกับบทบาทของ "ผู้นำ" (leaders) ของพรรคอย่างมาก กล่าวคือ การก่อตั้งพรรคที่ดี การดำเนินบทบาทของพรรคการเมืองและการยุบเลิกพรรคการเมืองนั้น มักขึ้นอยู่กับตัวผู้นำพรรคเป็นสำคัญ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนในประเด็นนี้ก็คือ การรวมตัวกันของบรรดานักการเมืองเพื่อเชิดชูบุคคลขึ้นมาคนใดคนหนึ่ง แล้วในที่สุดก็มีการก่อตั้งพรรคการเมืองขึ้น^๑ เช่น กลุ่มนักการเมือง

^๑ พงศ์เพ็ญ ศกุนตาภัย, "ระบบพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง", ใน ศีระ ชวนะวีรัช, บรรณาธิการ. วารสารมหาดไทย ฉบับที่ 39 (มีนาคม 2522), หน้า 6-23.

ที่ยกย่องนายควง อภัยวงศ์ ก็ก่อตั้งพรรคประชาธิปไตยขึ้น กลุ่มผู้สนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ก่อตั้งพรรคเสรีมนังคศิลาขึ้น กลุ่มผู้สนับสนุนจอมพลถนอม กิตติขจร ก็ก่อตั้งพรรคสหประชาชาติไทยขึ้น กลุ่มผู้สนับสนุนนายสมัคร สุนทรเวช ก็ก่อตั้งพรรคประชากรไทยขึ้น กลุ่มผู้สนับสนุน พล.ต. จำลอง ศรีเมือง ก็ก่อตั้งพรรคพลังธรรมขึ้น และรวมทั้งพรรคความหวังใหม่ที่ตั้งขึ้นเพื่อ เชิดชู พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เหล่านี้ เป็นต้น

ระบบพรรคการเมืองไทยจึงเริ่มต้นจากยอดปิรามิด คือ ตัวผู้นำพรรคลงไปสู่สมาชิกพรรค แต่ยังไม่สามารถหยั่งรากลงไปถึงประชาชน คือมีการจัดตั้งสาขาพรรคน้อยมากความสัมพันธ์ระหว่างพรรคการเมืองกับประชาชนจึงเป็นไปในลักษณะส่วนบุคคล คือระหว่างผู้สมัครรับเลือกตั้งกับประชาชน มากกว่าจะเป็นไปในเชิงของระบบพรรคกับประชาชน และมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดเฉพาะช่วงฤดูกาลหาเสียงเลือกตั้งระยะสั้นๆ เท่านั้น พรรคการเมืองไทยจึงมีรูปแบบเป็นพรรคขนาดเล็ก (small party) จัดองค์กรอย่างหลวมๆ และไม่ชัดเจนในการทำหน้าที่ โดยหน้าที่ทางด้านการเมืองในทุกลักษณะคือ ทั้งการกำหนดนโยบาย การจัดการพรรคหาเสียงเลือกตั้ง และการดำเนินบทบาทในรัฐสภาจะมีผู้ดำเนินการไม่กี่คน คือ ผู้นำพรรคและสมาชิกคนสำคัญของพรรคเท่านั้น

เนื่องด้วยเหตุผลของการที่ระบบพรรคการเมืองไทยมีบทบาททางการเมืองในช่วงเวลาไม่นานนัก ก่อกำเนิดมาจากบุคคลกลุ่มเล็กๆ เพื่อยกย่อง เชิดชูบุคคลสำคัญในทางการเมืองคนใดคนหนึ่ง มีการจัดตั้งพรรคอย่างหลวมๆ และเป็นระบบหลายพรรค ซึ่งเป็นพรรคเล็กๆ ระบบพรรคการเมืองไทยจึงไม่เข้มแข็งนักและไม่สามารถดึงเอาประชาชนเข้ามาร่วมกับพรรคได้อย่างมีประสิทธิภาพ พรรคการเมืองไทยส่วนใหญ่จึงยุบเลิกไปโดยปริยายเมื่อผู้นำพรรคไม่มีบทบาททางการเมือง เช่น พรรคเสรีมนังคศิลา ยุบเลิกไปเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลบหนีออกไปนอกประเทศ พรรคชาติประชาธิปไตยในช่วงปี พ.ศ. 2523-2522 ก็ต้องยุบเลิกไปเมื่อพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ไม่มีบทบาททางการเมือง พรรคกิจสังคมก็แตกแยกกันหลายครั้งจนกลายเป็นพรรคเล็ก เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่สามารถดำเนินบทบาททางการเมืองได้ เข้มแข็งเหมือนในอดีต

ความอ่อนแอของระบบหลายพรรคของไทยดังกล่าวยังส่งผลให้มีความจำเป็นต้องจัดตั้งรัฐบาลผสมมาโดยตลอด เพราะไม่มีพรรคใดสามารถมีเสียงข้างมากจากการเลือกตั้งได้โดยเด็ดขาด ผลที่ตามมาก็คือ รัฐบาลผสมจะมีลักษณะอ่อนแอ ไม่มีประสิทธิภาพในการบริหารราชการ

แผ่นดิน ınที่สุดฝ่ายทหารก็อ้าง เป็นเหตุผลในการเข้าทำการรัฐประหารล้มรัฐบาลและยุบ เลิกพรรค การเมืองเสมอมา

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของพรรคการเมืองไทย และระบบพรรคการเมือง ไทยข้างต้น สามารถสรุปถึงลักษณะเด่นๆ ของระบบพรรคการเมืองไทยได้ดังนี้ คือ

1. เป็นการระบบพรรคการเมืองหลายพรรค (multi-party system) ที่ประกอบด้วยพรรคการเมืองขนาดเล็กจำนวนมาก ไม่มีพรรคการเมืองใดเป็นพรรคนาครใหญ่อย่างชัดเจน

2. ก่อกำเนิดขึ้นมาจากการรวมกลุ่มของนักการเมืองเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมือง (political leader) คนใดคนหนึ่ง พรรคจึงเป็นที่รวมของคนกลุ่มเล็กๆ และมีบทบาททางการเมือง เฉพาะช่วงที่ผู้นำยังมีบทบาทสูงในทางการเมืองเท่านั้น

3. การยุบเลิกพรรคการเมืองนอกจากจะขึ้นอยู่กับบทบาททางการเมืองของผู้เ้าพรรค แล้ว ยังเนื่องมาจากสาเหตุของการรัฐประหารจากฝ่ายทหารแล้วประกาศยุบ เลิกพรรคการเมือง ด้วย ซึ่งในกรณีหลังบางพรรคที่ผู้นำพรรคยังคงสามารถดำเนินบทบาททางการเมืองได้ พรรคก็จะถูกก่อตั้งขึ้นใหม่ และมีบทบาททางการเมืองต่อไป

4. ประชาชนโดยทั่วไปยังไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมับพรรคการเมืองแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะพรรคการเมืองกับประชาชนมีความสัมพันธ์ในทางการเมืองระหว่างกันไม่มาก ยกเว้น ในช่วงฤดูกาลเลือกตั้ง ซึ่งมีช่วงเวลาประมาณ 1 เดือนเท่านั้นในแต่ละครั้ง และพรรคการเมืองเองก็ไม่นิยมจัดตั้งสาขาพรรคขึ้นเพื่อดำเนินบทบาทต่างๆ ทางการเมืองแต่อย่างใด

จากแนวทางพิจารณาเกี่ยวกับระบบพรรคการเมืองดังกล่าวนี้ จะเห็นว่าระบบพรรคการเมืองไทยยังมีปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาอยู่หลายประการ ดังจะได้พิจารณาในหัวข้อต่อไป

ปัญหาและอุปสรรคของระบบพรรคการเมืองไทย

ปัญหาและอุปสรรคของระบบพรรคการเมืองไทยอาจพิจารณาได้ใน 2 มิติ คือ มิติทางด้านพรรคการเมืองเอง ซึ่งได้แก่ ลักษณะของการก่อตั้ง การจัดองค์กรและบทบาททางการเมืองของพรรคการเมือง และอีกมิติหนึ่งเป็นมิติทางด้านสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปทางการเมืองในแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะได้แยกพิจารณามิติตั้งแต่ด้านโดยละเอียดดังนี้ คือ

1. มิติทางด้านพรรคการเมือง พิจารณาจากการก่อตั้ง การจัดองค์กร ตลอดจนการดำเนินบทบาทของพรรคการเมืองโดยทั่วไปแล้ว จะเห็นได้ว่ามีปัญหาและอุปสรรคอยู่หลายลักษณะคือ

1.1 ความไม่แน่นอนแป้นของการรวมกลุ่ม จากปัจเจกบุคคล (individual) เพื่อมารวมกันภายใต้ความผูกพันและการยึดถือเป้าหมายของกลุ่ม (group norm) ในเมืองพบว่าพรรคการเมืองไทยมีการรวมกลุ่มกันอย่างหลวมๆ (loosely organized) ไม่มีลักษณะเป็นกลุ่มอิทธิพล (pressure group) อย่างแท้จริง ข้อเท็จจริงในกรณีนี้พิจารณาได้จากการรวมกลุ่มกันของคนจากหลายกลุ่มหลายพวก เพื่อสนับสนุนบุคคลใดบุคคลหนึ่งให้มีผู้นำพรรคแต่ละกลุ่มก็มีที่มาไม่เหมือนกัน และมีวัตถุประสงค์เฉพาะของกลุ่มต่างกัน ความผูกพันระหว่างกลุ่มต่างๆ จึงมีน้อย เมื่อผู้นำหมกมุ่นทางการเมืองกลุ่มต่างๆ ภายในพรรค (factions) ก็จะแตกแยกกันที่สุดในที่สุด

1.2 การยึดถือตัวบุคคลมากกว่าหลักการหรือนโยบาย เห็นได้จากการรวมกลุ่มกันก่อตั้งเป็นพรรคการเมือง คือการรวมกลุ่มมิได้เกิดขึ้นจากการมีวัตถุประสงค์ในด้านต่างๆ ร่วมกัน (shared objectives) โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุประสงค์ในทางการเมือง ทั้งนี้เพราะนอกจากจะรวมกลุ่มกันเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมืองคนใดคนหนึ่งแล้ว การรวมกลุ่มก็เกิดมาจากความสัมพันธ์ในทางส่วนตัวมากกว่า นโยบายหรือหลักการของพรรคจึงไม่ใช่ประเด็นสำคัญในการรวมกลุ่มกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของสมาชิกพรรคนั้นจะเป็นไปในแนวทางเดียวกับผู้นำกลุ่มเสมอ กล่าวคือ ถ้าผู้นำกลุ่มแยกตัวออกจากพรรคก็จะมีสมาชิกกลุ่มแยกตัวออกมาด้วย หรือถ้าผู้นำกลุ่มถูกโจมตีจากฝ่ายตรงข้ามสมาชิกในกลุ่มก็จะออกมาปกป้องผู้นำกลุ่มทันที ปัญหาจากการยึดถือตัวบุคคลมากกว่าหลักการหรือนโยบายดังกล่าวนี้ พรรคการเมืองไทยจึงถูกพิจารณาว่า เป็นพรรคที่ไม่ยึดถือการยึดถือ คือไม่มีแนวความคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับพื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง พรรคส่วนใหญ่จึงรวมกันขึ้นในลักษณะชั่วคราว และยึดถือตัวบุคคลเป็นเกณฑ์สำคัญดังกล่าว

1.3 องค์กรพรรคการเมืองมีขนาดเล็กและไม่เข้มแข็ง พรรคการเมืองไทยส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก เน้นการจัดองค์กร หรือสถานที่ทำการของพรรคให้ใหญ่โต เพื่อช่วยสนับสนุนการค้าเนียบบทบาททางการเมืองของพรรค เช่น การมีหน่วยงานทางด้านกฎหมายทำหน้าที่จัดร่างกฎหมาย หรือเตรียมการทางด้านกฎหมายให้พรรคนำไปใช้ในการอภิปรายในรัฐสภา เป็นต้น ทั้งนี้เพราะพรรคส่วนใหญ่ยึดถือตัวผู้นำมากกว่าหลักการหรือนโยบายดังกล่าวแล้ว การดำเนินบทบาททางการเมืองต่างๆ จึงขึ้นอยู่กับตัวผู้นำพรรคเป็นสำคัญ องค์กรของพรรคการเมืองไทยส่วนใหญ่จึงมีขนาดเล็ก มีเจ้าหน้าที่อยู่ประจำทำงานพื้นที่ เช่น คูแลสำนักงาน คอยรับโทรศัพท์ ติดต่อสมาชิกพรรค เป็นต้น เพียงไม่กี่คนการประชุมสมาชิกพรรคซึ่งมีขึ้นไม่บ่อยครั้งนัก ส่วนใหญ่จะใช้บ้านหัวหน้าพรรคหรือบ้านสมาชิกคนสำคัญของพรรค หรือเข้าโรงแรมเป็นสถานที่ประชุม เช่น พรรค

ชาติไทยใช้บ้านพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ซอยราชครู ถนนพหลโยธิน เป็นที่ประชุม พรรคเสรีนิยม ศิลปิน ใช้บ้านภรรยาบ่อยของหัวหน้าพรรคเป็นที่ประชุม จนมีผู้ให้สมญานามพรรคนี้ว่า "พรรคเมียน้อย" เหล่านี้ เป็นต้น

องค์กรพรรค นับว่ามีความสำคัญต่อการดำเนินงานทางการเมืองของพรรคการเมืองมาก เพราะจะมี เจ้าหน้าที่ที่ทำงานชำนาญเฉพาะด้านช่วยกันทำหน้าที่ต่างๆ ช่วยเหลือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกคนสำคัญอื่นๆ ของพรรคไม่ว่าจะเป็นงานทางการเมือง การเมือง กฎหมาย สังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งพรรคต้องมีข้อมูล ข่าวสารและความรู้อย่างเพียงพอในการที่จะนำไปใช้ในการดำเนินงานกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งถ้าพรรคใดมีองค์กรขนาดใหญ่ทำงานช่วยเหลือก็จะแสดงถึงความเข้มแข็งของพรรคการเมืองนั้น เหตุนี้พรรคการเมืองไทยจึงต้องอ่อนแอ เพราะขาดองค์กรที่คอยทำงานช่วยเหลือในด้านต่างๆ ดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพรรคการเมืองไทยหลายพรรค เริ่มให้ความสำคัญในการจัดตั้งพรรคมากขึ้น โดยเริ่มมีการจัดสร้างที่ทำการขึ้นมาแทนการเช่าอาคารสถานที่ นอกจากนี้บางพรรค เช่น พรรคประชาธิปัตย์ ประชากรไทย และพลังธรรม ยังให้ความสำคัญในการจัดฝึกอบรมสมาชิกพรรคในด้านการเมือง เพื่อเตรียมคนไว้ช่วยเหลือในการเลือกตั้งและการประชาสัมพันธ์พรรค ถึงกระนั้นองค์กรของพรรคเหล่านี้ก็ยังไม่เข้มแข็งพอ เพราะอยู่ในช่วงของการเริ่มต้นก่อตั้ง

1.4 พรรคการเมืองไทยมีบทบาททางการเมืองจำกัด ปัญหาไม่มีผลกระทบมาจากปัจจัยภายนอกองค์กรพรรคด้วยส่วนหนึ่ง แต่ในส่วนปัจจัยที่เป็นปัญหาของพรรคเองนั้น ก็จะได้เห็นว่า บทบาททางการเมืองของพรรคการเมืองไทยนั้นจะขึ้นอยู่กับเพียงในช่วงของฤดูกาลหาเสียงเลือกตั้งแต่ละครั้ง ทั้งเลือกตั้งทั่วไปและเลือกตั้งซ่อม บทบาทของพรรคในตอนนั้น คือการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งตลอดช่วงระยะเวลาประมาณ 30 วัน แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทดำเนินของพรรคการเมืองก็จำกัดอยู่เฉพาะการกระทำใน 3-4 ลักษณะ คือ การปราศรัย การแจกใบปลิว การติดโปสเตอร์ และการเดินทางไปพบประชาชนตามที่ต่างๆ ส่วนโอกาสในการใช้สื่อสารมวลชนของรัฐทั้งวิทยุ และโทรทัศน์นั้น ถึงแม้จะมีบ้างประปรายในช่วงการเลือกตั้งทั่วไป 2-3 ครั้งหลังมานี้เอง สำหรับหนังสือพิมพ์นั้นยังไม่กว้างขวางนัก บางพรรคจึงมีเครือข่ายหนังสือพิมพ์ของพรรคขึ้นมา เช่น "สยามรัฐ" มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพรรคกิจสังคมสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรค "เดลินิวส์" มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพรรคประชากรไทย เป็นต้น

บทบาทสำคัญอีกด้านหนึ่งของพรรคการเมืองคือ การทำงานในรัฐสภา แต่บทบาทด้านนี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นบทบาทของผู้นำพรรคคนสำคัญเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ส่วนสมาชิกอื่นมักจะใช้เวลาออกไปพบปะประชาชนในเขตเลือกตั้งเป็นการหาเสียงเฉพาะส่วนตัว เพราะบทบาทของพรรคการเมืองกับประชาชนหลังการเลือกตั้งแล้วจะกลับตรงข้ามกับช่วงของการหาเสียงเลือกตั้ง คือส่วนใหญ่พรรคกับประชาชนจะหมดความสัมพันธ์กันไปโดยสิ้นเชิง

ปัญหาต่างๆ ดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นภายในองค์กรของพรรคหรือพรรคการเมืองโดยตรง ส่วนปัญหาที่เกิดจากภายนอกพรรค ซึ่งเป็นมิติทางด้านสภาพแวดล้อมนั้น จะได้พิจารณาต่อไปดังนี้ คือ

2. มิติทางด้านสภาพแวดล้อมทางการเมือง ซึ่งอาจแยกพิจารณาเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้คือ ความเป็นมาของประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง การแทรกแซงจากอำนาจเก่า และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

2.1 ความเป็นมาของประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง การปกครองของไทยนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้นเป็นการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) อำนาจการปกครองทั้งหมดจะอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์และขุนนางข้าราชการที่กษัตริย์มอบหมายอำนาจให้ ส่วนประชาชนโดยทั่วไปไม่มีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองแต่อย่างใด เป็นเพียงราษฎรสามัญ คอยปฏิบัติตามระเบียบหรือคำสั่งของทางราชการเท่านั้น หลังจากคณะราษฎรทำการปฏิวัติในปี พ.ศ. 2475 แล้ว ระยะเวลาแรก คณะราษฎรก็ยังไม่ยอมให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น เพราะยังไม่เห็นความจำเป็นในการมีพรรคการเมืองขึ้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย จนถึงปี พ.ศ. 2489 ในรัฐธรรมนูญจึงมีบทบัญญัติให้เสรีภาพประชาชนรวมกันจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม จนถึงปี พ.ศ. 2498 จึงมี พ.ร.บ. พรรคการเมืองฉบับแรกประกาศใช้

ปัญหาจากประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทย จึงเป็นปัญหาเกี่ยวกับช่วงระยะเวลาที่พรรคการเมืองเกิดขึ้นและพัฒนาต่อมาในช่วงเวลาอันจำกัด กล่าวคือเพียงช่วงระยะเวลาหกทศวรรษในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งนับว่าเป็นช่วงเวลาที่น่าน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่มีระบบพรรคการเมืองเข้มแข็งแล้ว เช่น อังกฤษ หรือสหรัฐอเมริกา เป็นต้น นอกจากนี้ในช่วงเวลาหกทศวรรษดังกล่าวยังมีปัจจัยแทรกซ้อนต่างๆ อีกมากจนทำให้พรรคการเมืองไทยไม่พัฒนาไปเท่าที่ควร ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.2 ปัญหาแทรกซ้อนจากอำนาจเก่า อำนาจเก่าในที่นี้ ก็คือ กลุ่มข้าราชการ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองมานานตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้าราชการทหารนั้น ยังคงมีอำนาจและบทบาททางการเมืองสูงในปัจจุบัน การแทรกแซงของฝ่าย ข้าราชการที่เป็นปัญหาต่อการพัฒนาของพรรคการเมืองไทยก็คือ การปฏิวัติ การรัฐประหาร และการกบฏ ซึ่งเกิดขึ้นมาหลายครั้งในชวงหกทศวรรษดังกล่าว โดยครั้งแรกก็ได้แก่การปฏิวัติของ คณะราษฎรในปี พ.ศ.2475 และครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2476 และมีอีกหลายครั้งต่อมาจนถึงปี พ.ศ. 2498 แต่ที่น่าบ่าทำให้พรรคการเมืองต้องหมดบทบาททางการเมืองลงไป ในครั้งแรกก็ได้แก่การ รัฐประหารโดยการนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2500 และครั้งล่าสุด การรัฐประหารของคณะ รสช. (คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ) โดยการนำของพลเอก สุนทร คงสมพงษ์ เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2531

การแทรกแซงโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร และการกบฏ ของกลุ่มข้าราชการ ทหารดังกล่าว นับว่ามีผลโดยตรงต่อการดำเนินบทบาททางการเมืองของพรรคการเมืองอย่างยิ่ง เพราะเกือบทุกครั้งคณะผู้ทำการรัฐประหารจะประกาศยกเลิก รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติพรรคการเมือง ทำให้พรรคการเมืองหมดบทบาททางการเมืองลงเป็นช่วงๆ และเป็นระยะเวลาหลายปี โดยช่วงที่นานที่สุด คือ ช่วงปี พ.ศ.2501-2511 ซึ่งนานถึง 11 ปี

จากเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงทำให้พรรคการเมืองไม่อาจจัดตั้งองค์กรได้อย่าง มีประสิทธิภาพ พรรคการเมืองส่วนใหญ่จึงมีบทบาททางการเมืองจำกัด เกิดความอ่อนแอ และแตก แยกกันเสมอหลังการรัฐประหาร พรรคที่มีท่าทีจะเจริญเติบโตเป็นพรรคใหญ่ก็จะเสีกลงไปอีก หมุน เวียนอยู่ เช่นนี้มาโดยตลอด

2.3 ปัญหาจากการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นปัญหาที่นักวิชาการทาง รัฐศาสตร์ของไทยส่วนใหญ่เห็นว่าสำคัญมากกว่าการพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตย⁹

⁹ ยกตัวอย่าง 2 นักวิชาการไทยคือ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530) และสุจิต บุญ บงการ, การพัฒนาทางการเมืองไทย : ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทหาร สถาบันทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2531).

กล่าวคือ ตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้คือ ประชาชนคนไทยขาดการมีส่วนร่วมทางการเมือง เนื่องจากการขาดความรู้ความสนใจทางการเมือง ขาดการกระตุ้นส่งเสริมจากฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งทางราชการและสถาบันทางการเมืองต่างๆ รวมทั้งปัญหาที่มาจาก การแทรกแซงทางการเมืองของกลุ่มอำนาจเก่าซึ่งส่งผลให้พรรคการเมืองอ่อนแอ ประชาชนไม่ให้ความสำคัญกับพรรคการเมืองด้วย

จากประเด็นปัญหานี้พรรคการเมืองไทย จึงเริ่มต้นก่อตั้งจากคนกลุ่มเล็กๆ เพื่อสนับสนุนผู้คนใดคนหนึ่งที่มีชื่อเสียงดี และจะมีบารมีสูง รวมทั้งเป็นที่รู้จักของประชาชนและประชาชนส่วนหนึ่งก็ให้การสนับสนุนผู้นำดังกล่าวด้วย แต่ในทางปฏิบัติประชาชนมักไม่เข้ามามีส่วนร่วมในพรรคการเมือง เพราะไม่เห็นความสำคัญของพรรคการเมือง รวมทั้งสาเหตุปัญหาอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้วคือ พรรคการเมืองอ่อนแอไม่มีบทบาทเด่นทางการเมือง ทำให้ประชาชนขาดความเชื่อถือและประชาชนคนไทยเคยแต่เป็นผู้ถูกปกครองมานาน จึงมีวัฒนธรรมทางการเมืองในลักษณะเฉพาะของกลุ่มรวมทั้งพรรคการเมืองมีเวลาพัฒนามาไม่นานนัก จึงทำให้ไม่สามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นสถาบันหรือทำให้ประชาชนยอมรับได้

เมื่อได้ศึกษาระบบพรรคการเมืองไทยในประเด็นของประวัติความเป็นมาของพรรคการเมืองตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ประเด็นของระบบพรรคการเมืองหลายพรรคและปัญหาอุปสรรคของพรรคการเมืองไทยดังกล่าวมาข้างต้น ในหัวข้อต่อไปจะไปศึกษาถึงบทบาทของพรรคการเมืองในจังหวัดปัตตานี เพื่อจะได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและลักษณะพื้นฐานต่างๆ ของบทบาทพรรคการเมืองในจังหวัดปัตตานีก่อนๆ จะได้ศึกษาถึงผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีในบทต่อไป

บทบาทพรรคการเมืองในจังหวัดปัตตานี

บทบาทพรรคการเมืองในจังหวัดปัตตานี ไม่เด่นชัดนักในด้านการจัดตั้งสาขาพรรค การชักจูงประชาชนให้เข้ามาเป็นสมาชิกพรรค หรือความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินบทบาททางการเมืองของพรรคกับประชาชน บทบาทของพรรคการเมืองส่วนใหญ่จะออกมาในรูปแบบของการดำเนินบทบาททางการเมืองของผู้สมัครรับเลือกตั้งหรือ "ตัวแทน" ของพรรคซึ่งค่อนข้างจะมีบทบาทมากในช่วงฤดูกาลหาเสียงเลือกตั้งและช่วงของการมีปัญหาทางด้านต่างๆ ของท้องถิ่น และตัวแทนของพรรคก็เข้ามาร่วมแก้ไขปัญหากับประชาชนและทางราชการ แต่โดยทั่วไปแล้ว บทบาทของพรรคการเมืองในจังหวัดปัตตานีจะมีอยู่อย่างจำกัด และไม่มีพรรคการเมืองใดได้รับความนิยมอยู่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย แต่ความนิยมของประชาชนจะเป็นไปในลักษณะของการ

"นิยมตัวบุคคล" หรือผู้สมัครคนใดคนหนึ่งมากกว่า กล่าวคือ ถ้าผู้สมัครเป็นผู้ที่ประชาชนนิยมชมชอบแล้ว ไม่ว่าจะลงสมัครในพรรคใด ประชาชนก็จะลงคะแนนเสียงเลือกตั้งอยู่เช่นเดิม

พิจารณาตามประวัติการเลือกตั้งของจังหวัดปัตตานี ตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกในปี พ.ศ.2476 จนถึงครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2535 แล้ว จะพบว่า ผู้สมัครที่ได้รับการเลือกตั้งจะสังกัดอยู่กับพรรคการเมืองต่างๆหลายพรรค แม้กระทั่งการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2527 จนถึงปัจจุบันนี้ เช่นกันผู้สมัครที่ได้รับการเลือกตั้งในจังหวัดปัตตานีก็สังกัดอยู่กับหลายพรรคขณะเดียวกันก็มีพรรคหลายพรรคส่งผู้สมัครเข้ารับการแข่งขันด้วยเช่นกัน โปรดดูรายละเอียดประกอบในตารางที่ 2 ถึงตารางที่ 6 (หน้า 91 ถึงหน้า 95)

จากตารางดังกล่าวข้างต้นนั้น จะพบว่า มีพรรคการเมืองหลายพรรคทั้งพรรคเก่า-พรรคใหม่ ทั้งพรรคที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมืองคนใดคนหนึ่งและได้รับความนิยมในช่วงใดช่วงหนึ่งซึ่งส่งผู้สมัครเข้าแข่งขันเลือกตั้งในจังหวัดปัตตานี กล่าวคือ ในช่วงปี พ.ศ.2522 พรรคชาติประชาชนเป็นพรรคการเมืองสำคัญที่สนับสนุน พล อ. เกอริงศักดิ์ ชมะนันทน์ ผู้นำทางทหารและนายกรัฐมนตรี และพรรคประชาธิปไตยที่เป็นพรรคเก่าแก่พรรคหนึ่ง ก็ส่งผู้สมัครและต่างได้รับเลือกตั้งทั้ง 2 พรรค ปี พ.ศ.2526 ผู้สมัครคนเดิมที่ได้รับเลือกตั้งคือ นายเด่น โต๊ะมีนา กลับสังกัดอยู่กับพรรคชาติไทย ซึ่งเป็นพรรคที่เริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ.2517 และได้เข้าร่วมรัฐบาลหลายครั้ง ขณะที่ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งอีก 2 คน เข้าสังกัดพรรคสยามประชาธิปไตยที่มีแนวทางสนับสนุนผู้นำทางทหารคือ พล อ. เปรม ติณสูลานนท์ ปี พ.ศ.2529 มีพรรคต่างๆ ส่งผู้สมัครเข้าแข่งขันถึง 6 พรรค นายเด่น โต๊ะมีนา ที่ได้รับเลือกตั้ง กลับเปลี่ยนมาสังกัดพรรคประชาธิปไตย ขณะที่ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งอีกคนหนึ่งสังกัดพรรคสหประชาชาติไทย คือ นายสุติน ภูษิตานนท์ ต่อมาปี พ.ศ.2531 นายเด่น โต๊ะมีนา เปลี่ยนมาสังกัดพรรคประชาชนที่แยกตัวออกจากพรรคประชาธิปไตย และก็ได้เลือก ขณะที่ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งอีกคนหนึ่งคือ นายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร ที่ได้รับเลือกตั้งในปี พ.ศ.2522 และ 2526 ได้เปลี่ยนสังกัดจากพรรค ชาติประชาชนและสยามประชาธิปไตย มาเป็นพรรคกิจสังคม และในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรก เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2535 นายเด่น โต๊ะมีนา ที่ได้รับการเลือกตั้งทุกครั้งก็เปลี่ยนมาสังกัดพรรคความหวังใหม่และสามารถทำให้ลูกทีมได้รับเลือกตั้งด้วยอีกหนึ่งคน ส่วนผู้ที่ได้รับเลือกตั้งอีกคนหนึ่งคือ นายสุติน ภูษิตานนท์ ก็ย้ายสังกัดเช่นกัน คราวนี้ลงสมัครในนามพรรคสามัคคีธรรม และสำหรับการเลือกตั้งทั่วไป ครั้งที่สอง วันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2535 นายสุติน ภูษิตานนท์ ได้ย้ายสังกัดมาลงสมัครในนามพรรคความหวังใหม่ ซึ่งการเลือกตั้งครั้งนี้ในจังหวัดปัตตานีผู้สมัครในนามพรรคความหวังใหม่ได้รับเลือกตั้งยกทีม

ตารางที่ 2 พรรคการเมือง ผู้สมัครและคะแนนเสียงที่ได้รับในการเลือกตั้งทั่วไป 22 เมษายน 2522 ของจังหวัดปัตตานี

ลำดับ	ผู้สมัคร	พรรค	คะแนนเสียง	หมายเหตุ
1.	นายทวีศักดิ์ ยับดุลบุตร	ชาติประชาชน	31,579	ได้รับเลือกตั้ง
2.	นายเด่น โต๊ะมีนา	ประชาธิปไตย	27,677	"
3.	นายกำธร ราชโรจน์	ชาติประชาชน	27,079	"
4.	ร.ต.ต. เจ๊ะอิสมาแอ เจ๊ะนิง	กิจสังคม	25,269	ไม่ได้รับเลือกตั้ง
5.	นายสุติน ญูทธานนท์	ประชาธิปไตย	24,934	"
6.	นายมูหามัดกามิล อาเก็บอุไร	ชาติประชาชน	22,502	"
7.	นายสุรพงษ์ ราชมุกดา	ประชาธิปไตย	20,961	"
8.	นายอาหมัด หะยีเจ๊ะแวง	กิจสังคม	17,604	"
9.	นายดำรง เจ๊ะอุบง	อิสระ	11,299	"
10.	น.ส.แม่แยะ แม่ตีเมาะ	กิจสังคม	8,674	"
11.	นายอำนวย ยูโซ๊ะ	อิสระ	6,043	"

ที่มา : มนุชญ์ วัฒนโกเมร, ข้อมูลพื้นฐานพรรคการเมืองปัจจุบันและพรรคการเมืองกับการเลือกตั้งปี 2522-2529 (กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2529), หน้า 206-207.

ตารางที่ 3 พรรคการเมือง ผู้สมัครและคะแนนเสียงที่ได้รับในการเลือกตั้งทั่วไป 18 เมษายน 2526 ของจังหวัดปัตตานี

ลำดับ	ผู้สมัคร	พรรค	คะแนนเสียง	หมายเหตุ
1.	นายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร	สยามประชาธิปไตย	47,120	ได้รับเลือกตั้ง
2.	นายเด่น โต๊ะมีนา	ชาติไทย	40,858	"
3.	นายเที่ยง เรืองประดิษฐ์	สยามประชาธิปไตย	40,448	"
4.	นายสุติน ญูทยานนท์	ชาติไทย	39,195	ไม่ได้รับเลือกตั้ง
5.	นายอิสรพล เลชะกุล	ประชาเสรี	32,795	"
6.	นายนิมิตตา วาบา	สยามประชาธิปไตย	29,883	"
7.	นายสุรพงษ์ ราชมุกดา	ชาติประชาธิปไตย	20,166	"
8.	ร.ต.ท. เจ๊ะอิสมาแอ เจ๊ะโมง	กิจสังคม	17,669	"
9.	นายวีระ มินทรารักษ์	ชาติประชาธิปไตย	17,249	"

ที่มา : มนุษย์ วัฒนโกเมร, ข้อมูลพื้นฐานพรรคการเมืองปัจจุบันและพรรคการเมืองกับการเลือกตั้งปี 2522-2529 (กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2529), หน้า 595.

ตารางที่ 4 พรรคการเมือง ผู้สมัคร และคะแนนเสียงที่ได้รับในการเลือกตั้งทั่วไป 27 กรกฎาคม 2529 ของจังหวัดปัตตานี

ลำดับ	ผู้สมัคร	พรรค	คะแนนเสียง	หมายเหตุ
1.	นายปรีชา บุญมี	ประชาธิปัตย์	73,823	ได้รับเลือกตั้ง
2.	นายเด่น โต๊ะมีนา	"	71,981	"
3.	นายสุตัน ญูยุทธานนท์	สหประชาชาติไทย	54,779	"
4.	นายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร	"	51,920	ไม่ได้รับเลือกตั้ง
5.	จ.ส.ต. ศักดิ์ มะยี่แด	ประชาธิปัตย์	48,125	"
6.	นายเที่ยง เรืองประดิษฐ์	สหประชาชาติไทย	37,102	"
7.	ร.ต.อ. เจ๊ะอิสมาแอ เจ๊ะโมง	กิจสังคม	6,539	"
8.	นายสัณญา สมสมาน	เสรีนิยม	2,505	"
9.	นายดุสิต สาเมาะ	ก้าวหน้า	2,271	"
10.	นายเฉลิม เป็ญหาวัน	เสรีนิยม	2,074	"
11.	นายอาหมัด หะยี่เจเนว	กิจสังคม	1,775	"
12.	นายวันอารี ตอแก	"	1,114	"
13.	นายมะ มูซอ	แรงงานประชาธิปัตย์	835	"
14.	นายเจ๊ะมะรอเซ๊ะ เจ๊ะมะ	เสรีนิยม	743	"
15.	น.ส. รอฟีอะ บุงอ	ก้าวหน้า	722	"
16.	นายสมศักดิ์ รัตโมุดม	แรงงานประชาธิปัตย์	671	"
17.	นายกอเดร์ แวสาแล	ก้าวหน้า	535	"
18.	นายมาหะมะ มะแซ	แรงงานประชาธิปัตย์	402	"

ที่มา : มนุชณ์ วัฒนโกเมร, ข้อมูลพื้นฐานพรรคการเมืองปัจจุบันและพรรคการเมืองกับการเลือกตั้งปี 2522-2529 (กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2529), หน้า 713-714.

ตารางที่ 5 พรรคการเมือง ผู้สมัคร และคะแนนเสียงที่ได้รับในการเลือกตั้งทั่วไป 24 กรกฎาคม 2531 ของจังหวัดปัตตานี

ลำดับ	ผู้สมัคร	พรรค	คะแนนเสียง	หมายเหตุ
1.	นายเด่น โต๊ะมีนา	ประชาชน	68,416	ได้รับเลือกตั้ง
2.	นายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร	กิจสังคม	59,883	"
3.	นายปรีชา บุญมี	ประชาชน	56,623	"
4.	นายสุติน ญูพาทานนท์	ชาติไทย	54,295	ไม่ได้รับเลือกตั้ง
5.	นางพอชม สัสดีพันธ์	เสรีนิยม	46,105	"
6.	นายमुख สุลอฆาน	ประชาชน	35,748	"
7.	พ.ต.ท. เกษียน อารังสิทธิ์	ชาติไทย	27,010	"
8.	นายจำหมาย จุลสิกขี	พลังธรรม	10,632	"
9.	นายปรีชญา ฅณานุรักษ์	พลังธรรม	10,004	"
10.	นายสุริยะ จุทั่งคะ	พลังธรรม	7,622	"

ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, เอกสารสรุปผลการสัมมนา เพื่อประเมินผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2531 เชิงปฏิบัติการ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2531), หน้า 116.

ตารางที่ 6 พรรคการเมือง ผู้สมัคร และลงคะแนนเสียงที่ได้รับการเลือกตั้งทั่วไป 22 มีนาคม 2535 ของจังหวัดปัตตานี

ลำดับ	ผู้สมัคร	พรรค	คะแนนเสียง	หมายเหตุ
1.	นายเด่น โต๊ะมีนา	ความหวังใหม่	84,978	ได้รับเลือกตั้ง
2.	นาย मुख สุไลมาน	ความหวังใหม่	67,280	"
3.	นายสุติน ญูฑูชานนท์	สามัคคีธรรม	65,543	"
4.	นายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร	สามัคคีธรรม	59,565	ไม่ได้รับเลือกตั้ง
5.	นายปรีชา บุญมี	ความหวังใหม่	56,506	"
6.	นายสุเชียร นิลโถกา	ประชาธิปัตย์	26,757	"
7.	นายมะ อาลี	สามัคคีธรรม	11,583	"
8.	นายอิสรมัย เบญจสมมติ	เอกภาพ	9,616	"
9.	นายเที่ยง เรืองประดิษฐ์	ปวงชนชาวไทย	7,430	"
10.	นายหะสัน หมัดหมาน	ชาติไทย	5,926	"
11.	นายดำรง เจอะอุบง	ชาติไทย	4,373	"
12.	นายอับดุลลอฟาตรี สมานสุหลง	ประชาธิปัตย์	2,864	"
13.	นายอับดุลรอซะ โชคแก้ว	เอกภาพ	2,285	"
14.	นายอับดุลวาหะรี ดอเลาะ	ประชาธิปัตย์	2,285	"
15.	นายแวหะมะยาลาสูตัง แวดาเยะ	เอกภาพ	1,529	"
16.	นายบะยูโระ ดอเลาะ	ชาติไทย	1,102	"
17.	นายมุฮัมมะหัดตา สาอู	ปวงชนชาวไทย	691	"
18.	นายบรอฮีมี กาซา	ปวงชนชาวไทย	464	"

ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. รายงานผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 22 มีนาคม 2535, หน้า 73.

ตารางที่ 7 จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ผู้มาใช้สิทธิและบัตรเสีย ของจังหวัดปัตตานีในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2476-ปัจจุบัน

การเลือกตั้ง ครั้งที่	วันที่ เดือน พ.ศ.	ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (คน)	ผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้ง		บัตรเสีย	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1.	1 พฤศจิกายน 2476	71,485	27,326	38.23	-	-
2.	7 พฤศจิกายน 2480	113,435	47,557	41.92	-	-
3.	12 พฤศจิกายน 2481	105,584	33,619	31.48	-	-
4.	6 มกราคม 2489	122,308	39,065	31.94	-	-
5.	29 มกราคม 2491	107,888	29,371	27.22	-	-
6.	26 กุมภาพันธ์ 2495	11,731	39,835	35.65	-	-
7.	26 กุมภาพันธ์ 2500	135,612	71,396	52.65	2,816	3.94
8.	15 ธันวาคม 2500	135,572	63,051	46.51	1,949	3.09
9.	10 กุมภาพันธ์ 2512	174,828	86,517	49.49	4,705	5.44
10.	26 มกราคม 2518	211,899	102,049	48.16	13,146	12.88
11.	4 เมษายน 2519	215,317	87,248	40.52	5,772	6.62
12.	22 เมษายน 2522	220,476	95,440	43.29	5,484	5.57
13.	18 เมษายน 2526	231,355	122,363	52.89	6,438	5.26
14.	27 กรกฎาคม 2529	246,755	141,426	57.32	5,888	4.16
15.	24 กรกฎาคม 2531	212,221	156,573	70.78	4,835	3.09
16.	22 มีนาคม 2535	277,139	168,743	60.82	5,839	3.46

ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, เอกสารสรุปผลการสัมมนา เพื่อประเมินผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (เชิงปฏิบัติการ) พ.ศ.2531 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2531), หน้า 162, 166, 174, 178, 182, 186 และ 189.

ตารางที่ 8 รายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดปัตตานี และพรรคการเมืองที่สังกัด ตั้งแต่ปี 2476-ปัจจุบัน

การเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.	รายชื่อ ส.ส.	สังกัดพรรค
2476	นายแทน วิเศษสมบัติ	-
2480	พระพิพิธภักดี (ภมุกดา อับดุลบุตร)	-
2481	พระพิพิธภักดี (ภมุกดา อับดุลบุตร)	-
2489	นายเจริญ สืบแสง	-
2491	นายเจริญ สืบแสง	-
2494	พระพิพิธภักดี (ภมุกดา อับดุลบุตร)	-
กันยายน 2500	นายบวรเทิง อับดุลบุตร	เสรีนิยมคนศึลา
	นายอาหมิน วัฑะมีนา	เสรีนิยมคนศึลา
ธันวาคม 2500	นายอาหมิน วัฑะมีนา	เสรีนิยมคนศึลา
	นายเจริญ สืบแสง	เสรีนิยมคนศึลา
2512	นายวิไล เบลูจลักษณ์	ประชาธิปไตย
	นายบวรเทิง อับดุลบุตร	สหประชาไทย
2518	นายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร	ชาติไทย
	นายกำธร ราชโรจน์	ชาติไทย
	นายสุติน ญูทธานนท์	เกษตรสังคม
2519	นายเด่น วัฑะมีนา	ประชาธิปไตย
	นายสุติน ญูทธานนท์	ประชาธิปไตย
	นายสุรพงษ์ ราชมุกดา	ประชาธิปไตย
2522	นายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร	ชาติประชาชน
	นายเด่น วัฑะมีนา	ประชาธิปไตย
	นายกำธร ราชโรจน์	ชาติประชาชน

ตารางที่ 8 (ต่อ)

การเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.	รายชื่อ ส.ส.	สังกัดพรรค
2526	นายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร	สยามประชาธิปไตย
	นายเด่น โต๊ะมีนา	ชาติไทย
	นายเที่ยง เรืองประดิษฐ์	สยามประชาธิปไตย
2529	นายปรีชา บุญมี	ประชาธิปไตย
	นายเด่น โต๊ะมีนา	ประชาธิปไตย
	นายสุติน ญูฑธานนท์	สหประชาธิปไตย
2531	นายเด่น โต๊ะมีนา	ประชาชน
	นายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร	กิจสังคม
	นายปรีชา บุญมี	ประชาชน
2535	นายเด่น โต๊ะมีนา	ความหวังใหม่
(22 มี.ค. 35)	นาย मुख สุลอฆมาน	ความหวังใหม่
	นายสุติน ญูฑธานนท์	สามัคคีธรรม
2535	นายสุติน ญูฑธานนท์	ความหวังใหม่
(13 ก.ย. 35)	นายเด่น โต๊ะมีนา	ความหวังใหม่
	นาย मुख สุลอฆมาน	ความหวังใหม่

ที่มา : สัมฤทธิ์ มีวงศ์อุโฆษ, สยามออลมาแนค 2531-2532 (กรุงเทพฯ: บริษัท สยามบวรวง
จำกัด, 2532), หน้า 264, 290.

กองทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.

น.ส.พ.ไทยรัฐ, ปีที่ 43 ฉบับที่ 12481 (24 มีนาคม 2535), หน้า 8.

ในด้านการใช้สิทธิเลือกตั้งของประชาชนในจังหวัดปัตตานี ก็พบว่าในระยะเวลาเลือกตั้งครั้งแรกๆ คือช่วงปี พ.ศ.2476-2495 ประชาชนยังไปใช้สิทธิเลือกตั้งไม่มากนัก คือมีอัตราเฉลี่ยเพียงร้อยละ 30 กว่าเท่านั้น อัตราการใช้สิทธิเลือกตั้งของประชาชนเริ่มสูงขึ้นในการเลือกตั้งครั้งหลังต่อๆ มาจนถึงปัจจุบัน และถ้าพิจารณารายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดปัตตานีตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกจนถึงปัจจุบันในตารางที่ 8 แล้ว ก็จะทำให้เห็นว่ามีพรรคการเมืองหลายพรรคที่เคยชนะการเลือกตั้งในจังหวัดปัตตานี และส่วนใหญ่เป็นพรรคการเมืองที่ไม่ได้รับความนิยมอยู่ในแต่ละช่วงสมัย ไม่มีพรรคใดได้รับความนิยมอย่างชัดเจนและสืบเนื่องติดต่อกัน กล่าวคือช่วงปี พ.ศ.2500 พรรคเสรีมนังคศิลาได้รับความนิยม ปี พ.ศ.2512 ก็เป็นช่วงของพรรคสหประชาไทย ปี พ.ศ.2518 เป็นช่วงของพรรคชาติไทยและเกษตรสังคม ช่วงต่อๆ มา ก็ได้แก่ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคสยามประชาชีพไทย พรรคประชาธิปัตย์ พรรคสหประชาชีพไทย พรรคประชาชน พรรคกิจสังคม พรรคความหวังใหม่ และพรรคสามัคคีธรรม ตามลำดับ

ตามการศึกษาของมณูชญ์ วัฒนโกเมร¹⁰ พบว่า แม้จะมีพรรคการเมืองหลายพรรคจัดตั้งสาขาพรรคขึ้นในจังหวัดทางภาคใต้ เช่น จังหวัด นครศรีธรรมราช กระบี่ นราธิวาส และยะลา แต่ไม่ปรากฏว่ามีพรรคการเมืองใดจัดตั้งสาขาพรรคขึ้นในจังหวัดปัตตานี และถ้าพิจารณาประกอบกับการศึกษาของพิชัย เก้าสารานู¹¹ และคณะที่ศึกษาการหาเสียงเลือกตั้ง ส.ส. จังหวัดปัตตานีก็จะเห็นว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนสำคัญของจังหวัดปัตตานี ได้ร่วมมือกับนักการเมืองคนอื่นๆ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำท้องถิ่น ตลอดจนนักวิชาการและประชาชนโดยทั่วไป จัดตั้งกลุ่มของผู้เฒ่าชาวมุสลิมปัตตานีขึ้นเรียกว่า "กลุ่มเอกราช" ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์หลายประการรวมทั้งทางด้านการเมืองด้วย เมื่อกลุ่มเอกราชเป็นที่รวมของผู้เฒ่าทางด้านต่างๆ ของจังหวัดปัตตานี และมีวัตถุประสงค์ทางด้านการเมืองด้วย กลุ่มเอกราชจึงมีบทบาทสำคัญที่จะชี้แนะว่าสมาชิกของกลุ่มที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งควรจะเข้าสังกัดพรรคใดจึงจะน่าประโยชน์มาสู่ประชาชน

¹⁰ มณูชญ์ วัฒนโกเมร, ข้อมูลพื้นฐานพรรคการเมืองปัจจุบันและพรรคการเมืองกับการเลือกตั้งปี 2522-2529 (กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2529).

¹¹ โปรตศุรายละเอียดใน พิชัย เก้าสารานู, สมเจตน์ นาคเสวี และวรวิทย์ บารู, การเลือกตั้งปัตตานีปี 2529 : ศึกษากรณีกระบวนการหาเสียงและระบบห้วคะแนน (มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา, 2531).

ชาวปัตตานีสองชุด ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงตัวบุคคลที่ได้รับเลือกตั้ง เสมอตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 จนถึงปัจจุบันจึงสอดคล้องต้องกันว่า ผู้สมัครจะได้รับค่านิยมเป็นส่วนตัวมากกว่าพรรค เหตุนี้ไม่ว่าผู้สมัครคนนั้นจะเข้าสังกัดพรรคใดก็สามารถได้รับการเลือกตั้งทุกครั้ง

พิจารณาตามข้อเท็จจริงดังกล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าระบบพรรคการเมืองในจังหวัดปัตตานี ยังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนนัก เนื่องจาก "ค่านิยมเฉพาะบุคคล" ยังมีความสำคัญสูงมาก "พรรคการเมือง" จึงสะท้อนออกมาจากผู้สมัครรับเลือกตั้งหรือ ส.ส. ของจังหวัดปัตตานี กล่าวคือ พรรคที่ส่งผู้สมัครในจังหวัดปัตตานีทุกพรรคก็เป็นที่รู้จักของประชาชน แต่การที่พรรคใดจะได้รับเลือกตั้งก็มีปัจจัยค่านิยมตัวบุคคลประกอบกันด้วย และนอกจากนั้นยังมีปัจจัยทางด้านคุณสมบัติเฉพาะตัวอีกประการหนึ่งของผู้สมัครด้วยคือการนับถือศาสนา เนื่องจากประชาชนชาวจังหวัดปัตตานีมีทั้งที่นับถือศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธ ในขณะที่มีสัดส่วนผู้นับถือศาสนาอิสลามมากกว่าศาสนาพุทธ นับตั้งแต่ปัตตานีสามารถมี ส.ส. ได้ถึง 3 คนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา ก็มักปรากฏว่า ส.ส. จะถูกแบ่งสัดส่วนเป็นชาวมุสลิม 2 คน ชาวพุทธ 1 คนมาเกือบทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง และโดยปกติแล้วมักจะเป็นการแข่งขันของ 2 ตระกูลใหญ่คือ ตระกูลหนึ่งเคยเป็นอดีตเจ้าเมืองปัตตานีมานานกับอีกตระกูลหนึ่งที่เป็นตระกูลผู้นำศาสนาอิสลามของจังหวัดปัตตานีด้วย¹² แต่อย่างไรก็ตาม นับแต่บทบัญญัติในกฎหมายเลือกตั้งและกฎหมายพรรคการเมืองที่บังคับให้ผู้สมัครต้องสังกัดพรรคการเมืองมาตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วไป 2529 ดังนั้นผู้สมัครจึงมีความจำเป็นต้องอ้างอิงถึงพรรคการเมืองโดยตรงซึ่งมีผลให้ประชาชนในจังหวัดปัตตานีได้รับรู้ถึงระบบพรรคการเมืองโดยทางอ้อมด้วย ระบบพรรคการเมืองในจังหวัดปัตตานีจึงน่าจะมีภาพที่เปลี่ยนแปลงไปบ้างต่อความเข้าใจของชาวจังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดาผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีทั้งหลาย ดังนั้นในบทความต่อไปจะได้นำเสนอสภาพความคิดเห็นของผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่ามีลักษณะอย่างไรบ้าง

¹² โปรตดูรายละเอียดยาน พิชัย เก้าสาราย, สมเจตน์ นาคเสวี และวรวีทย์ บารู, การเลือกตั้งปัตตานี ปี 2529 : ศึกษากรณีกระบวนการหาเสียงและระบบหัวคะแนน (มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา, 2531).